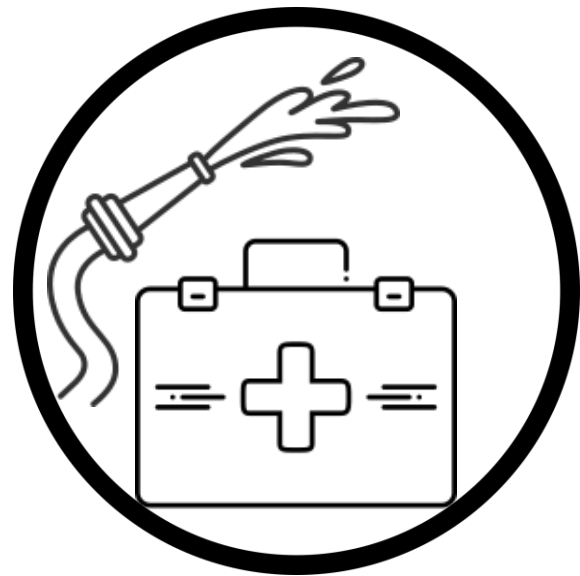

UNDSÄTTARE:

APOTEKARNA
OCH
LÄKARNA

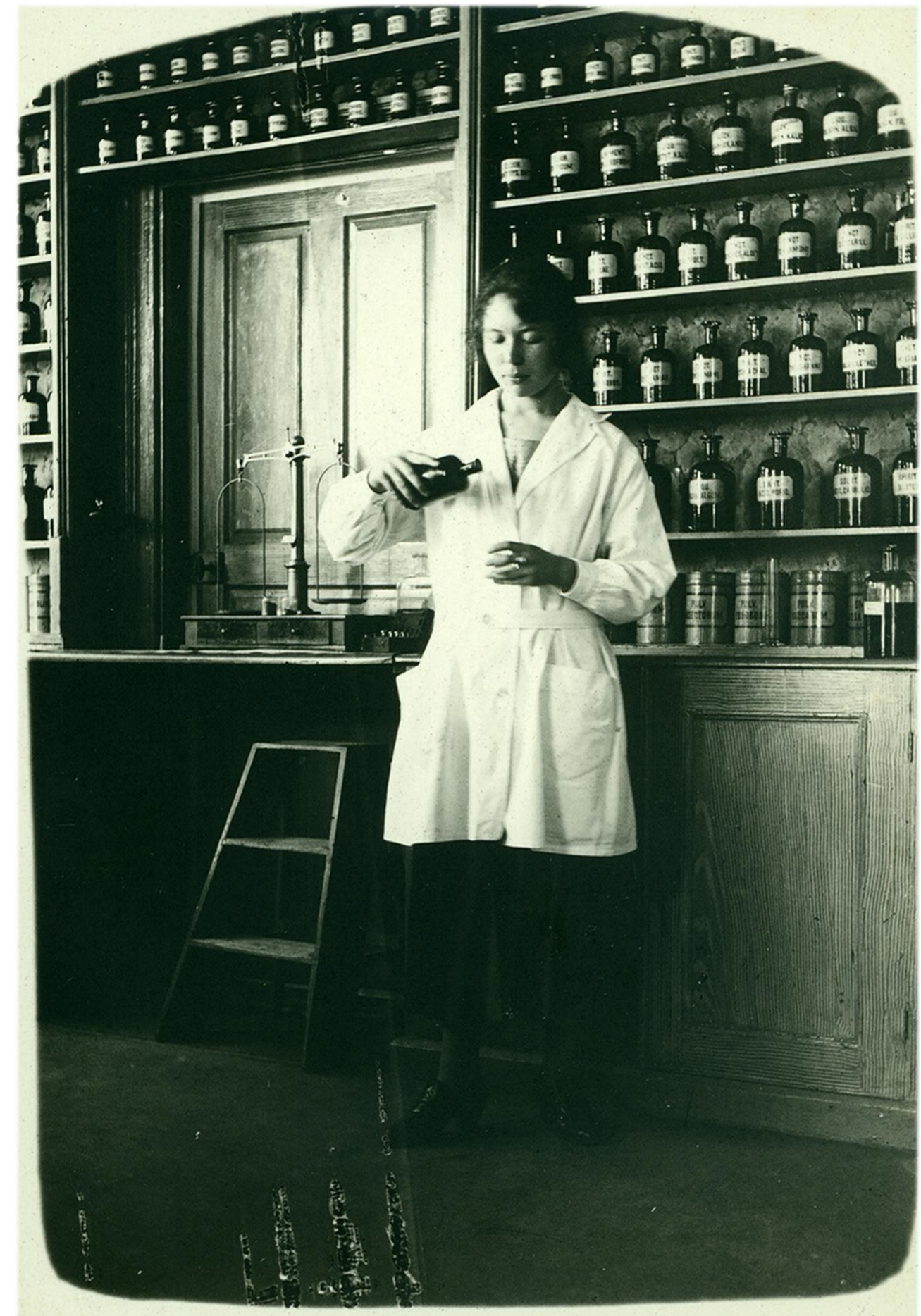

Conrad Sovelius målning av rådhusstorget. På bilden syns två apotek med örnar. Den ryska tidens lag anbefalldes att man skulle hänga en dubbelörn över apotekens dörrar. K.H.Renlunds museum.

APOTEKARE

STAMAPOTEKET

Gamlakarleby stad fick sin första apotekare år 1777, då Petter Wennersten från Lovisa anlände för att ta hand om stadens läkemedelsförråd. Han erhöll apoteksprivilegier 3.9.1781, vilket officiellt anses vara datumet för inrättandet av Stamapoteket i Gamlakarleby. Apoteket var Finlands 12:e i ordningen. Från slutet av 1700-talet hade de egentliga apoteken rätt att grunda filialer, som kallades läkemedelsförråd. Stamapoteket i Gamlakarleby har haft filialer i Brahestad, Vetil och Himango.

Stamapoteket på ca. 1920–30-talet. K.H. Renlunds museum.

GUSTAF LIBECK (APOTEKARE 1799–1837)

Libeck ärvde av sin styvfar Petter Wennersten ett hus på tomt nr. 2, som förstördes i stadsbranden år 1805.

Libeck lät bygga ett nytt hus där han fortsatte med apoteksverksamheten. På tomten fanns en stor trädgård, där man odlade nyttoväxter. Av växterna framställde Libeck i samarbete med Anders Chydenius läkemedel, såsom sublimat, kalomel och andra kvicksilverföreningar, rykande svavelsyra

(oleum), ammoniak samt Hoffmans droppar.

Apoteksverksamheten krävde även ordentliga laborieutrymmen. Där behövdes bl.a. destilleringsapparater, förtunnade kärl, olika slags glaskärl, vågar och vikter samt en ugn.

Libeck var med om att grunda Gamla-karleby läsesällskap år 1800 och han var i flera årtionden sällskapets bibliotekarie. År 1830 konstaterade censuröverstyrelsen att det fanns 56 förbjudna böcker i läsesällskapets samlingar, bl.a. verk som behandlade Napoleon och de svenska regenterna. När böckerna skulle konfiskeras, anmälde Libeck att sällskapet hade upplösts och böckerna hade fördelats bland sällskapets medlemmar. När censuren efter ett par år avskaffades, fortsatte läsesällskapet med sin verksamhet och samtliga böcker returnerades till sällskapet.

Libeck dog 20.4.1848. Han testamenterade en stor del av sin egendom till Gamlakarleby stad för grundandet av ett sjukhus. I sjukhuset skulle finnas 15 avgiftsfria vårdplatser för medellösa och "fattiga som sett bättre dagar".

Libeckska sjukhuset. Vi Neristassbor rf, Karleby hembygdsarkiv..

Under följande apotekares, Karl Fredrik Heinonens tid flyttade apoteket till hörnet av Östra Kyrkogatan och Långbrogatan. Byggnaden brann år 1896, då apoteksverksamheten innehades av Evert Wallin. Wallin skaffade nya apoteksutrymmen i fastigheten mitt emot Rådhuset. I övre våningen i samma byggnad verkade sjukhuset som 1853 grundats med apotekare Libecks testamentmedel. Invid Rådhusorget fanns också Gamlakarleby andra apotek, som inrättats år 1854.

På 1900-talet var bl.a. Bertel Hermanson Stamapotekets apotekare (åren 1918-1941)

YRJÖ SEVERIN ROOS (1903–1912) OCH KARL UNO ROOS (1912–1918)

Yrjö Roos var verksam inom aktiviströrelsen, som strävade till att lösgöra Finland från Ryssland. Underorstrejken 1905 transporterade fartyget John Grafton en hemlig vapenlast i Bottenviken. Vapnen var ämnade åt pålitliga aktivister i Gamlakarlebytrakten och apotekare Roos var en av mottagarna. I Larsmo skärgård lastades vapnen och patronerna i en där väntande pråm. John Grafton körde dock på natten på grund utanför Jakobstad och manskapet sprängde fartyget 7.9.1905 så att vapenlasten och sprängämnenas inte skulle hamna i händerna på ryssarna.

Aktivisterna i Gamlakarleby återvände till pråmen och sänkte lasten i havet. Senare på hösten återvände man för att bärga vapenlådorna och flyttade dem i förvar runt om i trakten.

Yrjö Roos apotek. K.H.Renlunds museum.
Vi Neristassbor rf, Karleby hembygdsarkiv.

Yrjö Roos sålde apoteksprivilegierna till sin bror Karl Uno år 1912 och flyttade till Helsingfors. Karl Uno var aktiv inom jägarrörelsen och deltog i rekryterandet av jägare. Också apotekarens son reste till Tyskland för att delta i jägarutbildningen. De ryska myndigheterna häktade många finländska jägare, bland dem apotekare Roos. Han greps i maj 1916 och deporterades till Ryssland för en fängelsestid på 11 månader. Han, liksom alla andra politiska fångar, frisattes vid marsrevolutionens utbrott 12.3.1917.

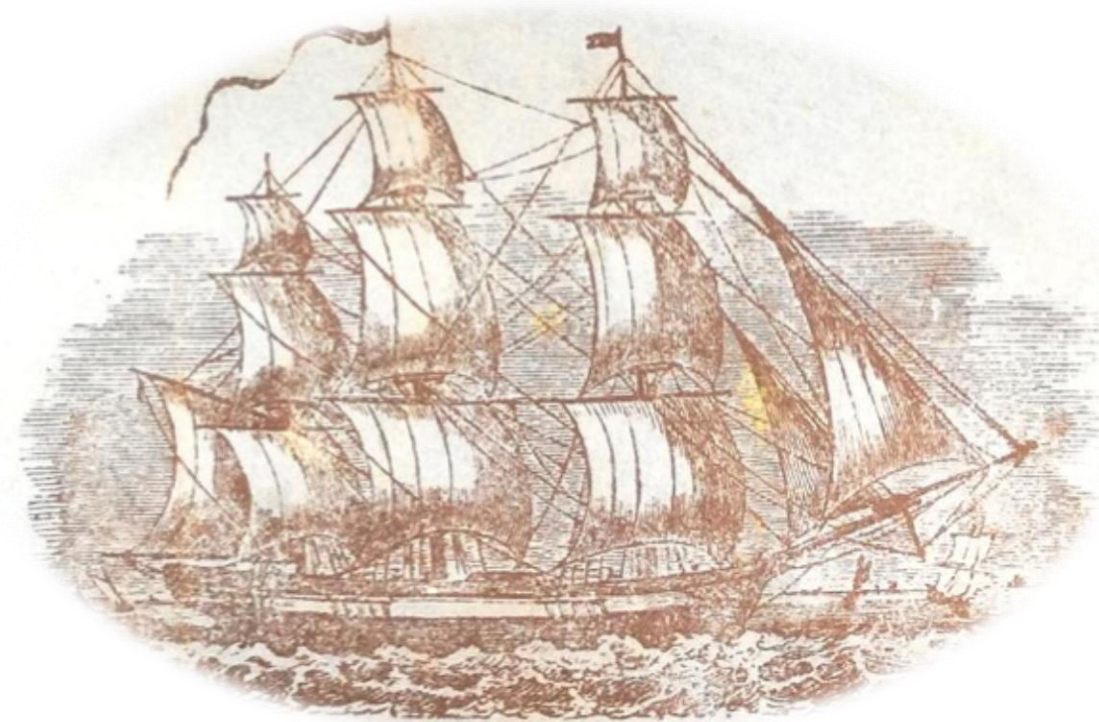
Apotekaren Yrjö Roos'
villa
å Kakskoivisto jämte motorbåt och
båtskjul vid Sundmun säljas genom
A. O. Mether.

Österbottningen 9.1.1917

GAMLAKARLEBY STADS ANDRA APOTEK

Inrättandet av Gamlakarleby stads andra apotek föregicks enligt historiska källor av händelser där Stamapotekets fjärde apotekare Carl Relander och dåvarande stadsläkaren var inblandade. Sanningshalten i John Bolligers historia kan man inte vara helt säker på, men i museets samlingar finns recept utskrivna av Bolliger, vilket bevisar att han verkade i Gamlakarlebytrakten i början av 1850-talet.

Beroende på källa sägs Bolliger ha varit endera från Tyskland eller Schweiz. Efter att ha deltagit i de politiska upproren i Baden år 1849 var han tvungen att lämna sina hemtrakter. Våren 1851 mönstrade han som kock på ett av den gamllakarlebybördige rådmannen Sneckendahls fartyg i Helsingör, och seglade med skeppet till Gamlakarleby.

“

HÄN OLI OLLUT KESKIKOKOINEN, SOIKEA-
NAAMAINEN, "KAUNIS MIES", JONKA TUMMANRUSKEA
TUKKA OLI OLLUT SIROISSA AALTOPOIMUISSA
JA JONKA TUMMANSINISISSA SILMISSÄ OLI
OLLUT "SYVÄ PUHUVA ILME".

HÄNEN ESIINTYMISENSÄ OLI OLLUT VAATIMATONTA
JA KÄYTTÄYTYMISENSÄ HIENOSTUNEEN MAAILMANMIEHEN.

EI NÄIN OLLEN OLLUT IHME, ETTÄ
TÄMÄ SILLOIN SUUNNILLEEN 30 VUODEN IJÄSSÄ OLLUT
SEKÄ ULKOMUODOLTAAN ETTÄ KÄYTÖKSELTÄÄN
MIELLYTTÄVÄ ULKOMAALAINEN,
JOTA KANNATTI HARVINAISEN ETEVÄN
LÄÄKÄRIN MAINE JA JONKA YMPÄRILLE
EPÄMÄÄRÄISEN VAPAUSTAISTELIJAN TARINA SEKÄ
HEIKOSTI TUNNETTU MERIMIESSEIKKAILU
LOIVAT ROMANTTISEN ILMAPIIRIN,
OLI Tervetullut vieras mihinkä
perheeseen tahansa kaupungissa.

”

Pseudonymen *Historicus* beskriver John Bolligers
tid i Vasa i tidningen Uusi Aura 11.8.1935.

Rec

Asa factis, 8
Bisulph. natr. 14
Sulph. ferras 12
Kalii hydrog. 4
Extr. gentian 9 (20)
mf pillet. et. c. c. c.
3-4 pillet. i sander
3-4 ggr dagligen.

Bolliger.

Det finns inga pålitliga uppgifter om Bolligers läkarkompetens, troligen var han "sjävlärd". Hans skicklighet som läkare samt den sympatiska personligheten gjorde dock att han var mycket omtyckt inte bara i Gamlakarleby, utan också i övriga Österbotten. Bolligers avvikande behandlingssätt väckte vrede hos apotekare Relander, vars mediciner Bolliger avvisade, och hos stadsläkaren, vars verksamhet han försvårade. Enligt Bolligers egen utsaga grundade sig hans medicinska färdighet på att han hade starkare mediciner än andra läkare. Stadsläkaren skickade ett klagomål till överstyrelsen för medicinalverket. När Bolliger dessutom själv hade berättat

om sitt deltagande i upproren i Baden, och myndigheterna fick höra detta, utvisades han först från Gamlakarleby och sedan från Finland.

“

HALLITUKSEN MÄÄRÄYKSESTÄ ON SCHVEITSIN ALAMAINEN LÄÄKÄRI JOHN BOLLIGER VIETY YLI VALTAKUNNAN RAJAN. MINULLE ANNETUN MÄÄRÄYKSEN MUKAISESTI KEHOITAN TÄTEN MAISTRAATTIA KAUPUNGIN PIIRISSÄ RYHTYMÄÄN SELLAISIIN TOIMIIN, ETTÄ MAINITTU ULKOMAALAINEN, JONKA TUNNUSMERKIT LIITETÄÄN TÄMÄN OHEEN, EI SAA TILAISUUTTA SAAPUA KEISARIKUNTAAN.

TUNNUSMERKIT OVAT: 30 VUODEN IKÄ, KESKINKERTAINEN RUUMIIN KOKO, TUKKA TUMMAN RUSKEA, AVOIN OTSA, KULMAKARVAT TUMMAN RUSKEAT. SILMÄT SINISET. NENÄ JA SUU KESKINKERTAISET. PARTA TUMMAN RUSKEA. LEUKA PYÖREÄ. KASVOT PITKÄN SOIKEAT.

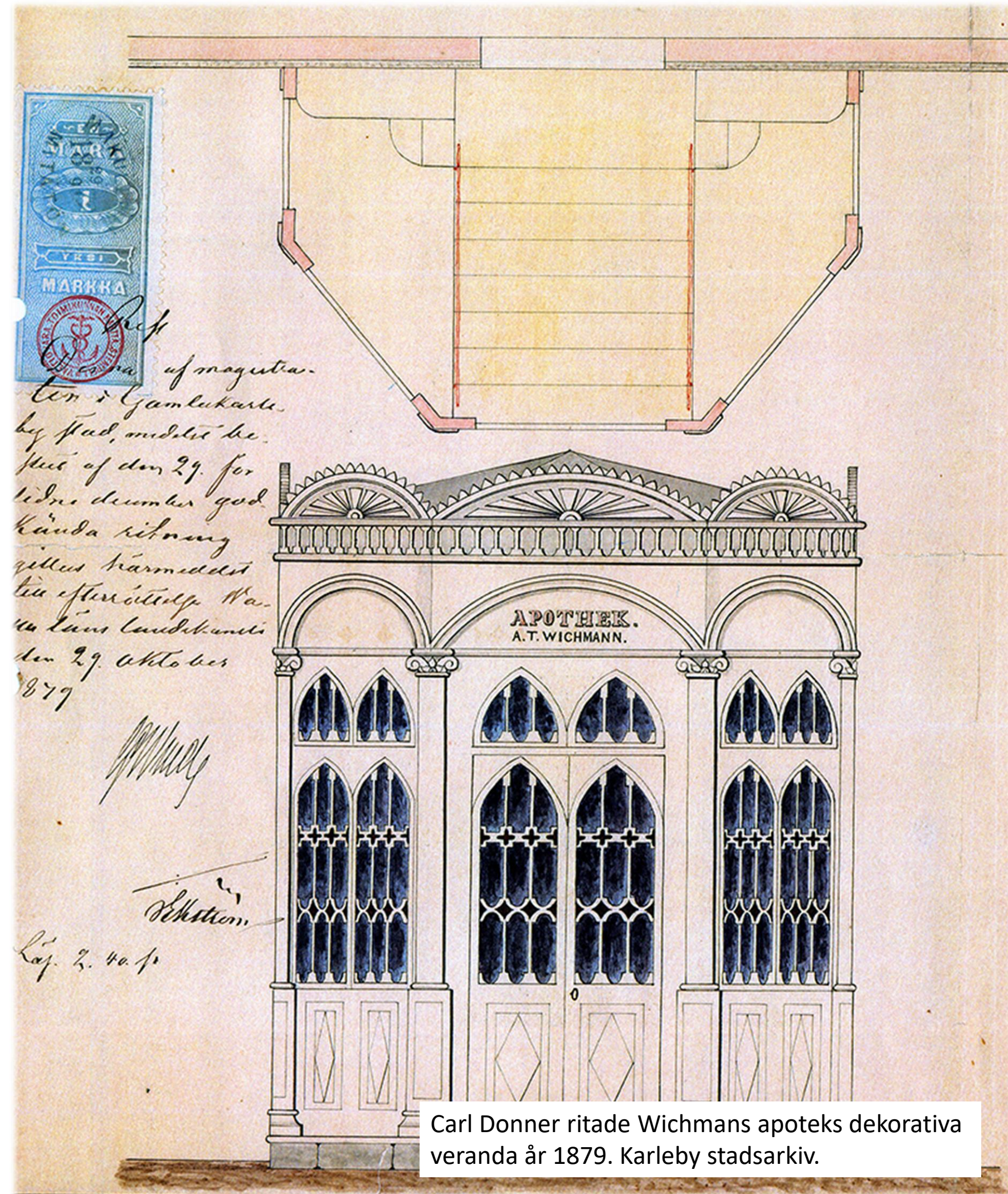
”

Guvernör Berndt Federleys meddelande
Vasa stads magistrat 29.5.1852 enligt tidningen Uusi Aura (11.8.1935).

Gamlakarlebyborna var missnöjda med apotekare Relanders andel i händelserna, så när provisor Axel Theodor Wichman ansökte om privilegier för att inrätta ett apotek i Gamlakarleby, understöddes hans ansökan av tiotals av stadens tjänstemän, handelsmän, sjökaptener och hantverkare. Wichman beviljades apoteksprivilegier 1854, men apoteket inledde sin verksamhet 1856.

K. Fr. Heinosen
Apteekissa,
 isossa kiviakennuksessa torin warrella
 myhdään paitsi tavallisia apteekin tawaroita:
Kaikinlaisia uuden aikaisia Gummii tawaroita
sekä naisten että miesten terweyden hoitoa warten,

Tidningen Kokkolan lehti 31.7.1887

Carl Donner ritade Wichmans apoteks dekorativa veranda år 1879. Karleby stadsarkiv.

AXEL THEODOR WICHMAN (1856–1880)

“

JA, ÖVERALLT DÄR
APOTEKARN KOMMER,
SKAPAR HAN VACKERT
OMKRING SIG.

”

Handelsman Jakob
Finnilä

Apotekaren för Gamlakarleby andra apotek, Axel Wichman, föddes 1828 i Brahestad.

Hans far var apotekare Carl Wichman och redan som 11-åring började Axel i lära hos sin far. Han studerade till farmaceut i Uleåborg och var åren 1847–1849 anställd vid Schaumans apotek i Jakobstad. Han avlade provisorexamen i Helsingfors. Axel Wichmans mor var dotter till kyrkoherden i Stor-Kalajoki och även Axel upplevde en andlig väckelse redan som ung.

I Gamlakarleby blev han en respekterad apotekare, trots att alla inte förstod sig på hans religiösa övertygelse.

Apotekarens hem var enkelt men prydligt inrett och eftersom han var en blomsterälskande person var både hemmet och apoteket dekorerade med blommor. På Skrammelbacken ägde Wichman en trädgård, där det fanns ett litet vitmålat lusthus och rosenbuskar, där odlade apotekaren jordgubbar, krusbär, vinbär, örter mm.

Själva apotekshuset fanns vid torget (Mannerheimplatsen) och apotekets tomt sträckte sig från Storgatan ända ner till Strandgatan. Vintertid ville Axel Wichman glädja stadens barn och lät därför bygga en rutschbana från sin gård ner mot Strandgatan och Sundet. Under vintrarna ordnades det även gemensamma läse- och musikstunder hos Wichmans.

“

FRÅN APOTEKARE WICHMANS APOTEK
(I GAMLAKARLEBY) KÖPTE MAN MÅNGA OLIKA
SORTERS LÄKEMEDEL OCH PULVER. I PRÄSTGÅRDEN
MÅSTE MAN JU FÖR SÄKERHETS SKULL HA ETT
HEMAPOTEK, SÅ ATT MÄNNISKORNA KUNDE FÅ
MEDICIN TILL FÖRSTA HJÄLP. DET FANNS EN SPECIELL
LÅDA I KÖKSKAMMARENS SKÄNK, DÄR MAN
FÖRVARADE DESSA MEDICINER. OFTA DELADES
MEDICINEN UT FRÅN PRÄSTGÅRDEN TILL DEM SOM
BEHÖVDE, IBLAND OCKSÅ UT TILL ANDRA BYAR. LÅDAN
SOM MAN FICK FRÅN APOTEKET VAR STOR OCH
INNEHÖLL LÄKEMEDEL, MED HJÄLP AV VILKA MAN
ENLIGT DOKTOR HELLSTRÖMS RECEPT SKÖTTE ALLA
MÖJLIGA SJUKDOMAR.

”

Arthur Keckmans memoarer från år 1873 då han
tillbringade sin tid i Lochteå prästgård. Lochteå
hembygdsarkiv / Karleby hembygdsarkiv.

“

DE MEST ANVÄNDA MEDICINERNA VAR SALT, BLOMSTER OCH KÅDA I BRÄNNVIN (SK. PIRUNPASKAVIINA). DESSA TINKTURER FRAMSTÄLLEDES DET MYCKET AV ENLIGT SJÄLVASTE DOKTORNS INSTRUKTIONER, OCH SPECIELLT SALTBRÄNNVINET BOTADE MÅNGA OLIKA SJUKDOMAR. MORMOR HADE EN SPECIELL SVENSKSPRÅKIG BOK, SOM BESKREV HUR BOTEMEDLET FRAMSTÄLLEDES, MOT VILKA SJUKDOMAR DET ANVÄNDES OCH OCKSÅ HUR MYCKET EN FULLVUXEN MÄNNISKA KUNDE TA AV DET. DET VAR BRA ATT ANVÄNDA BÅDE UTVÄRTES OCH INVÄRTES. MAN KUNDE SMÖRJA IN DET I VÄRKANDE LEDER ELLER T.O.M. HÄLLA DET DIREKT I ETT SÅR, OM NÅGON HADE SKADAT SIG. FÖR INVÄRTES SMÄRTOR TOGS MEDICINEN INVÄRTES.

”

Arthur Keckmans memoarer från år 1873 då han tillbringade sin tid i Lochteå prästgård. Till höger på bilden är Wichmans apotek.

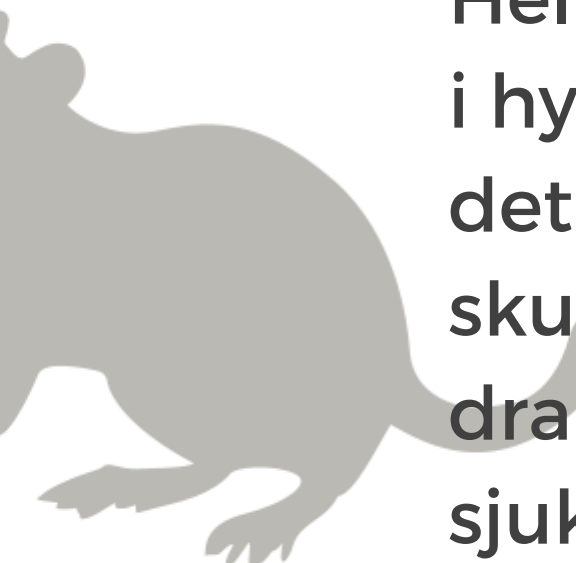
LÄKARE

FREDRIK ELIFAS HELLSTRÖM

Elifas Hellström följde i sin fars, distriktsläkare Fredrik Hellströms fotspår och utbildade sig till läkare. Han verkade som stadsläkare i Gamlakarleby åren 1890–1897, men skötte distriktsläkartjänsten redan på 1880-talet, då ännu som medicine kandidat. År 1887 tjänstgjorde han som militärläkare i Viborg. Hellström avlade medicine- och kirurgiedoktorsexamen år 1895.

Hellström intresserade sig för naturvetenskaplig forskning, men han ledde också den politiska oppositionen i Gamlakarleby. Han var stadsfullmäktigemedlem åren 1893–95.

Han lämnade sin tjänst som stads-
läkare år 1897 för att koncentrera sig på
vetenskaplig forskning. Han publice-
rade ett flertal studier i hygien och
hans doktorsavhandling behandlade
frågan om hur nivåförändringen i
Bottniska viken påverkade Gamla-
karleby stads hygieniska förhållanden.
Hellström sökte tjänsten som professor
i hygien vid Helsingfors universitet och
det ansågs allmänt troligt att han
skulle ha blivit utnämnd. Hellström
drabbades dock av ett plötsligt
sjukdomsavfall och dog vid sin villa i
Yxpila i maj 1901.

Döda råttorna!

**Sedan Stadsfullmäktige
beviljat anslag för utro-
tande af råttor, utbetalas
en ersättning af 10 penni
för hvarje inom staden
aflifvad råtta och motta-
gas de döda kropparna å
Sundhetspolisens A. Rim-
mis gård vid Staketgatan
tisdagar och fredagar kl.
8—10 f. m.**

Österbottningen 11.7.1902.

RAGNAR FREDRIK NEUNSTEDT

“

OM DET SKULLE FINNAS
TIO LÄKARE FÖRUT I GAMLAKARLEBY,
SÅ TÄNKER JAG DOCK SLÅ MINA BOPÅLAR HÄR

”

Ragnar Neunstedt (1893–1942) var född i Gamlakarleby landskommun och avlade medicine kandidat-examen i Helsingfors 1920. Han öppnade läkarpraktik i Gamlakarleby år 1926, efter att ha verkat som läkare bl.a. i Vasa, Oulais och Jakobstad.

År 1927 erhöll han sin medicine licentiat examen och blev bestående praktiserande läkare i staden. Neunstedt blev känd för sitt glada och skämtsamma lynne och med sitt folkliga sätt och uppoffrande sinnelag vann han ortsbornas förtroende och respekt. Alldeles särskilt kom han att bli en läkare för befolkningen i den omgivande landsbygden. Han var läkare på folkskolorna i Karleby och Nedervetil samt vid Karleby kommunalhem.

Neunstedt verkade som läkare vid Karleby kommunalhem, då det i all hast måste ändras till ett epidemisjukhus på grund av en tyfusepidemi med början vid Möllersviken i Rödsö. Sammanlagt 121 personer insjuknade i läkardistriktet, varav 21 avled.

Neunstedt hade förtroendeuppdrag i flera föreningar och samfund inom hälsovården, men också inom affärs- och kulturlivet.

Sjuksköterskan Susanna Björkman, f. Avonius.
K.H.Renlunds museum.

ELIEL STAUDINGER

Eliel Staudinger (1852–1924) var förutom läkare även mångsidigt aktiv inom samhällslivet. Han var stadsfullmäktigemedlem åren 1882–1908, varav ordförande 1885–1903. Dessutom var han medlem i flera olika direktioner, allt från styrelsen för Libeckska sjukhuset till biblioteks-nämnden och direktionen för det nygrundade K.H.Renlunds museum (1909). Eliel Staudinger var en stark förespråkare för svenskheten och tog initiativet till bildandet av Gamlakarleby svenska förening år 1896.

Eliel Staudinger, K.H.Renlunds museum.

Han var eldsjälens bakom grundandet av Tidnings- och Tryckeribolaget Österbottningen, och redan före det hade han ansvarat för stadens första tidning Norra Postens redaktion. Må även nämnas, att Staudinger fick äran att hålla festtalet vid Gamlakarleby stads 300-årsfest. I sitt tal betonade han svenskarnas roll i stadens och landets historia. Som svenskhetsivrare ställde sig Staudinger avogt till fenno-manernas strävan att förbättra de finskspråkiga skolornas förhållanden.

Österbottningen 9.5.1902

Kokkola 2 ggr 14 o. 24 maj 30 r.

Obligatorisk kostnadsfri

vaccination

värkställes i denna stad den 26 och 27 innevarande maj från klockan 10 på morgonen till klockan 2 på dagen af fru Brita Hannelin uti gården N:o 93 och af fru Skuldfrid Rechart uti gården N:o 167, hvilket härigenom till kännedom meddelas. Gamlakarleby, den 5 maj 1902.

Hälsovårdsnämnden.

Pakollinen maksuton

rokotus

toimitetaan tässä kaupungissa 26 ja 27 päivinä sisälläolevaa toukokuuta kello 10 aamulla 2:teen päiv., rouva Brita Hannelin talossa N:o 93 ja rouva Skuldfrid Rechart talossa N:o 167, josta täten tiedoksi ilmoitetaan. Kokkolassa toukokuun 5 p:nä 1902.

Terveystoimikunta.

Tidningen Kokkola 14.5.1902

ERIK EINAR CEDERBERG (1894–1965)

Einar Cederberg blev bland stadsborna känd som en sällsynt varm människa som alltid var beredd att hjälpa de i nöd, oberoende av språklig eller social bakgrund. Det har bl.a. berättats, att ofta när en patient anlände till mottagningen, möttes denne av visslande och sång. Det kunde hända att Cederberg i samband med att han ringde in ett recept till apoteket också frågade vad medicinen blev att kosta. Efter att ha hört priset tog han motsvarande summa pengar från kassan och gav dem till patienten. Ibland kunde han också sticka sig in hemma hos en patient utan att speciellt ha blivit ombedd om det.

År 1930 valdes han till andra stadsläkare i Gamlakarleby, den tjänsten skötte han till sin pensionering 1958.

Han hade dock tillfälligt skött stadsläkartjänsten redan från år 1923. Han verkade även som skol- och tuberkulosläkare. Cederberg var en av initiativtagarna till grundandet av Mellersta Österbottens centralsjukhus.

Under årens lopp blev han objekt för många välvilliga historier, men han var också själv humoristisk till lynnet och en god historieberättare.

För att hedra Cederbergs livsverk avtäckte Gamlakarleby stad år 1973 ett minnesmärke i Västra parken. Minnesmärket som heter Svallvågen bär inskriptionen "*En människas storhet visar sig i sättet att bemöta sin nästa*". Skulpturen är gjord av Karl Nylund.

Källor:

- Arthur Keckmanin muistelmia vuodelta 1873. Tidningen Lohtajan Joulu, 1979.
- Björklund, Isak August: Apotekaren Axel Theodor Wichmann. En livs- och kulturskildring från 1800-talet. Opublicerat manuskript. K.H.Renlunds museum.
- Forsius Arne: John Bolliger (1822-n. 1865) ja hänen toimintansa valelääkärinä Suomessa vuonna 1851-1852:
<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/bolliger.htm> 22.10.2019.
- Hiljaa lensi zeppeliini 2001.
- Meriläinen Anneli 2001: Kokkolan Kanta-Apteekki 220 vuotta
- Märkesmän och -kvinnor i Karlebynejden, 1999
- Karleby stads historia, del 3
- Pulakka, Pentti (toim.) 1995: Keskipohjalaisia elämäkertoja
- Tidningen Kokkola 14.5.1902, Nationalbibliotekets digitala samlingar
- Tidningen Kokkolan Lehti 31.7.1887, Nationalbibliotekets digitala samlingar
- Tidningen Uusi Aura 11.8.1935 no 213, Nationalbibliotekets digitala samlingar
- Österbottningen 9.5.1902, 11.7.1902, 9.1.1917 och 15.11.1923. Nationalbibliotekets digitala samlingar

U-RADIUM

paras keino reumatismia, iskiasta ja hermosärkyä vastaan, Käytetään ulkonaisesti. Sisältää luononradiumia mineraalimuodossa, joten aine on pysyväisesti radioaktiivista. Saatavana apteekkeista. Hinta 30 markkaa putkelta.

A.B. U-Radium O.Y.
Helsinki, P. Esplanadink. 33.

Österbottningen 15.11.1923

